

SHARQ VA G'ARB MADANIYATIDA INDIVIDUALIZM, O'Z O'ZINI NAMOYON QILISH VA FARZAND TARBIYASI USULLARI QIYOSIY TAHLILI

Xalqaro Nordic univertiteti
o'qituvchisi TDPU mustaqil
tadqiqotchisi Sh.Sh. Shodiboyev

ANOTATSIYA

Ushbu maqolada Sharq va G'arb madaniyatlarida individualizm, o'z-o'zini namoyon qilish va farzand tarbiyasi usullarining qiyosiy tahlili o'rganilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, individualistik jamiyatlarda shaxsiy erkinlik, qat'iyatlilik va o'zligini ifodalashga katta e'tibor qaratiladi, kollektivistik madaniyatlarda esa jamoaviy qadriyatlar va ijtimoiy uyg'unlik ustuvorlik qiladi. Tadqiqot natijalari individualizm darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda odamlarning baxt va subyektiv farovonlik darajasi yuqori ekanligini ko'rsatadi, shu bilan birga, bunday jamiyatlarda tashvish va depressiya ko'rsatkichlari ham yuqoriroq bo'lishi mumkin.

Farzand tarbiyasi usullari ham madaniy kontekstga bog'liq. Masalan, AQSh va boshqa G'arb mamlakatlarida demokratik va erkin tarbiya usullari keng tarqalgan bo'lsa, Osiyo va Arab mamlakatlarida ota-onalar avtoritar va boshqaruvchi tarbiya usullariga ko'proq e'tibor qaratishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, avtoritar tarbiya usullari kollektivistik jamiyatlarda yashovchi bolalar va o'smirlarning farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi, aksincha, ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi.

O'z-o'zini namoyon qilish individualistik madaniyatlarda ko'proq tarqalgan bo'lib, bu yerda shaxsning o'zini ijtimoiy muhitda ochiq ifoda etishi qo'llab-quvvatlanadi. Aksincha, kollektivistik madaniyatlarda odamlar o'zini kamtarona ko'rsatishga va jamoaga moslashishga moyil bo'ladilar. Kanadalik va yaponiyalik talabalar ustida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, individualistik madaniyat vakillari o'zlarining ijobiy xususiyatlarini kuchaytirib ko'rsatishga moyil bo'lsalar, kollektivistik madaniyat vakillari esa o'z-o'zini tanqid qilishga ko'proq moyildirlar.

Shuningdek, maqolada madaniy tadqiqotlarning hozirgi ahvoli ham tahlil qilinadi. Hozirgacha shaxsga oid ko'pgina tadqiqotlar G'arb davlatlari, xususan, AQShdagi kollej talabalari ishtirokida o'tkazilgan bo'lsa, boshqa mintaqalarda, jumladan, Afrika

va Janubiy Amerikada bunday tadqiqotlar ancha kam. Shu bois, ushbu maqola madaniyatlararo shaxsiy xususiyatlarni kengroq ko‘lamda o‘rganishga qaratilgan.

Individual raqobatbardoshlik va qat’iyatlilik ko‘pincha Osiyo madaniy me’yorlariga zid va nomaqbul deb qaraladi. G‘arb madaniyatlari esa, odatda, buning aksiga mos keladi. Masalan, Avstraliya va Yaponiya kollej talabalarini solishtirgan tadqiqotda avstraliyaliklar o‘z shaxsiga katta e’tibor qaratganliklari, yaponiyaliklar esa ko‘proq jamoa yoki guruhga yo‘naltirilganliklari aniqlandi (Kashima, Kokubo, Kashima, Boxall, Yamaguchi, & Macrae, 2004). Yana bir misolda, AQShga yaqinda ko‘chib kelgan va hali to‘liq Amerika qadriyat va e’tiqodlariga moslashmagan osiyo-amerikalik ish izlovchi raqobatbardoshlik, qat’iyatlilik va o‘zilini namoyin etish kabi omillarni o‘lchaydigan shaxs testlarida past ball olish ehtimoli yuqori bo‘lgan. Bu shaxs ehtimol Amerika standartlariga javob bermaydi, deb baholanishi va shu sababli ishga qabul qilinmasligi mumkin.

Individualistik jamiyatda shaxsiy erkinlik, tanlov va harakatga urg‘u beriladi. Kollektivistik jamiyatda esa guruh me’yorlari, qadriyatlari, roli, kutilmalari va boshqa madaniy cheklovlarga e’tibor qaratiladi. Individualistik madaniyatlardagi odamlar ko‘proq ochiqlik (ekstravertlik), o‘z-o‘ziga ishonch, baxt (yoki subyektiv farovonlik), kelajakka optimistik qarash va uni boshqarish qobiliyatiga ishonchni namoyish etadilar. Masalan, 63 mamlakatdagi 400 milliondan ortiq odamlar ustida o‘tkazilgan katta tadqiqot individualizm xususiyati bilan ijobiy farovonlik o‘rtasidagi kuchli va barqaror bog‘liqlikni ko‘rsatdi. Ya’ni, individualistik shaxsiyat xususiyatlariga ega bo‘lgan insonlar hayotdan ko‘proq qoniqish hosil qilishadi va baxtliroq bo‘lishadi. Bu shaxsiyati individualizmga ega bo‘lgan odamlarning o‘z hayotini nazorat qilish va uni boshqarish qobiliyati tufayli bo‘lishi mumkin. (Fischer & Boer, 2011).

Kollektivistik va individualistik madaniyatlardagi odamlar o‘rtasidagi psixologik farq kollektivistik madaniyatlarda pastroq darajadagi xavotir va

depressiya, individualistik madaniyatlarda esa yuqori darajada bo'lishi bilan izohlanadi. Ya'ni, kollektivistik (jamoaviy) madaniyatlarda yashovchi odamlarda individualistik (shaxsiy erkinlikka e'tibor beruvchi) madaniyatlarda yashovchilarga qaraganda tashvish (anxiety) va depressiya darajalari pastroq bo'ladi. Jamoaviy madaniyatlar tashvish va depressiyani kamaytirishda yordam beruvchi ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlarini yaratadi, individualistik madaniyatlarda esa odamlar ko'pincha o'zlariga tayanib, ruhiy qiyinchiliklarni yengishga intilishadi, bu esa ularning tashvish va depressiyaga moyilligini oshirishi mumkin (Chiao & Blizinsky, 2010).

AQShdagi kollej talabalari Yaponiya kollej talabalari bilan solishtirilganda o'zini hayot voqealari bilan kurashishda qa'tiyatli, o'ziga ishongan va qobiliyatli his qilish bo'yicha sezilarli darajada yuqori ball olishgan (Morling, Kitayama, & Miyamoto, 2002). Avstraliya kollej talabalari Singapur talabalari bilan solishtirganda ancha kelishuvchan, ochiqko'ngil, mas'uliyatli, optimistik va hayotdan mamnun ekanliklari topilgan (Wong, Lee, Ang, Oei, & Ng, 2009).

Boshqa tadqiqotlar AQShdagi bir xil universitetda o'qiyotgan siyo-amerikalik va yevropa-amerikalik talabalarning subyektiv farovonliklarida farqlarni aniqlagan. Yevropalik-amerikalik talabalar o'z maqsadlariga shaxsiy qoniqish uchun intilish orqali o'z farovonliklarini saqlashgan. Osiyo-amerikalik talabalar esa o'z farovonliklarini ota-onalari kabi muhim kishilarni xursand qilish yoki boshqalarning umidlarini qondirish uchun qo'yilgan maqsadlarga erishish orqali saqlashgan (Oishi & Diener, 2001, 1680-bet).

Shunday qilib, ushbu talabalar o'z madaniy kelib chiqishlariga qarab motivatsiya va qoniqishlarida hamda inson tabiatiga bo'lgan qarashlarida farq qilishgan. Bundan tashqari, yapon va amerikalik kollej talabalari solishtirilganda, amerikaliklar o'zlarini tavsiflashda ijobiy so'zlardan foydalanishga ko'proq moyil ekanliklari aniqlangan. Yapon talabalari esa ko'proq salbiy so'zlardan foydalanishgan (Kanagawa, Cross, & Markus, 2001).

Shunday qilib, madaniyat qanchalik individualizmga e'tibor qaratsa va uni rag'batlantirsa, bu shu madaniyatdagi fuqarolarning shaxsiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Farzand tarbiyasi usullari

Madaniy farqlar farzand tarbiyasi usullariga ham, xulq-atvor va shaxsiy xususiyatlarga ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. AQShning individualistik madaniyatida ota-onalar farzand tarbiyasida ko'proq muloyim, demokratik va erkin usullardan foydalanadilar. Kollektivistik madaniyatlarda, masalan, Osiyo va Arab mamlakatlarida esa ota-onalar ko'proq avtoritar, cheklovchi va boshqaruvchi usullardan foydalanadilar.

Bir qancha Arab mamlakatlarida o'smirlar o'rtasida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ular ota-onalari bilan amerikalik o'smirlarga qaraganda kuchliroq aloqada bo'lganlar. Tadqiqotchilar Arab o'smirlari "hayotning barcha sohalarida, masalan, ijtimoiy xulq-atvor, shaxslararo munosabatlar, turmush qurish, kasb tanlash va siyosiy qarashlarda ota-onalarining ko'rsatmalariga amal qiladilar. Ular ota-onalarining avtoritar uslubi tufayli azob chekayotganlarini his qilmaydilar va hatto bu turmush tarzidan mamnunlar", deb ta'kidlagan (Dwairy, Achoui, Abouserie, va Farah, 2006, 264-bet). Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, bu avtoritar tarbiya usullari arab o'smirlarining ruhiy salomatligi va hissiy farovonligiga liberal G'arb madaniyatlarida bo'lgani kabi salbiy ta'sir ko'rsatmagan.

Kanadada yashovchi xitoylik onalar farzandlarini tarbiyalashda Kanadadagi boshqa millatlarga mansub onalarga qaraganda ko'proq avtoritar ekanligi aniqlangan (Liu va Guo, 2010). Germaniyada yashovchi turk onalari orasida Germaniya madaniyatiga ko'proq moslashganlari farzandlarining individualistik maqsadlariga ko'proq urg'u bergan bo'lsa, moslashmagan turk onalari esa bunday urg'u bermaganlar (Durgel, Leyendecker, Yagmurlu va Harwood, 2009).

Shubhasiz, farzand tarbiyasidagi bunday farqlar va ular bilan shakllangan qadriyatlar turli xil shaxsiyatlarning rivojlanishiga olib keladi.

O'z o'zini namoyon qilish

O'z-o'zini namoyon qilish shaxsning o'zini meyordan ortiq ravishda targ'ib qilish va ko'zga tashlanishga intilishi sifatida ta'riflanadi. Uning aksi, ya'ni o'z-o'zini kamtarona ko'rsatish esa Osiyo jamiyatlarining madaniy qadriyatlariga ko'proq mos keladi. Bu holat Kanada va Yaponiya kollej talabalarini solishtirgan laboratoriya tadqiqotida tasdiqlandi. Kanadalik talabalar orasida o'z-o'zini oshkor qilish ancha keng tarqalgan bo'lsa, yaponiyalik talabalar orasida o'z-o'zini tanqid qilish ancha yaqqol namoyon bo'ldi (Heine, Takata va Lehman, 2000).

Shunga o'xshash natijalar o'zini baholash va so'rovnoma natijalari asosida kollektivistik va individualistik madaniyatlar o'rtasidagi uchta qo'shimcha tadqiqotlarda ham olingan. Bu tadqiqotlarda ishtirokchilar yaponiyalik kollej talabalari bilan amerikalik kollej talabalari va Singapurdagi xitoylik o'rta maktab va kollej talabalari bilan Isroildagi yahudiy o'rta maktab va kollej talabalari edi. Ikkala tadqiqot natijalariga ko'ra, kollektivistik madaniyatlarga mansub (Yaponiya va Xitoy) ishtirokchilar individualistik madaniyatlarga (AQSh va Isroil) mansub ishtirokchilarga qaraganda o'z-o'zini tanqid qilish darajasi ancha yuqori va o'z-o'zini oshkor qilish darajasi sezilarli darajada past ekanligi aniqlandi (Heine va Renshaw, 2002; Kurman, 2001). AQSh, Meksika, Venesuela va Xitoydagi odamlarni taqqoslagan tadqiqotda esa xitoyliklarning boshqa madaniyat vakillariga qaraganda o'z-o'zini kamtarona ko'rsatishga moyilligi kuchliroq ekanligi aniqlangan (Church va boshq., 2014).

Norvegiya, Shvetsiya va Daniya kabi Shimoliy Yevropa davlatlari o'z-o'zini kamtarona ko'rsatish kabi xususiyatga ega madaniyatga yana bir misoldir. "Janteloven" deb ataladigan madaniy tushuncha insonlarga o'z manfaatlarini jamiyat manfaatlaridan ustun qo'ymaslik va boshqalar oldida kamtarlik ko'rsatishni tavsiya etadi. AQSh va Norvegiya kollej talabalari o'rtasidagi taqqoslash natijalariga ko'ra, amerikalik talabalar ijobiy shaxsiy xususiyatlarni o'zlarida o'rtachadan yuqori baholash va salbiy xususiyatlarni o'rtachadan past baholashda norvegiyalik talabalarga

qaraganda ancha yuqori natijalarni ko'rsatishgan. AQSh talabalari orasidagi o'z-o'zini namoyon qilish tendensiyasi Norvegiya talabalari orasida u darajada sezilmagan bo'lib, bu turli mamlakatlarda o'rgatiladigan qadriyatlar bilan belgilanadigan madaniy xususiyatlarga bog'liq ekanligi ma'lum bo'ldi (Silvera va Seger, 2004).

Individualizm bo'yicha katta farqlar geografik jihatdan bir-biriga yaqin madaniyatlarda ham mavjud ekanligi aniqlandi. Sharq madaniyatlari, masalan, Yaponiya bilan G'arb madaniyatlari, masalan, AQSh o'rtasidagi farqlarni taxmin qilish mumkin. Ammo Yevropa madaniyatlari orasida, masalan, Ispaniya va Niderlandiya o'rtasida ham farqlar kuzatilgan. O'z-o'zini baholash testlari yordamida o'tkazilgan taqqoslash natijalariga ko'ra, ispanlar obro' va oilaviy qadriyatlar, masalan, oila xavfsizligi, ota-onaga hurmat va boshqalar tomonidan tan olinishi kabi masalalarga ko'proq e'tibor qaratishgan. Buning aksiga, niderlandiyaliklar mustaqillik, qobiliyat va ambitsiya kabi individualistik qadriyatlarga ko'proq e'tibor berishgan (Rodriguez-Mosquera, Manstead va Fischer, 2000).

Agar siz o'zingizni o'z-o'zini namoyon qiluvchi deb hisoblasangiz, ranjimang. Bu unchalik ham yomon emas. Yevropaning turli mamlakatlarida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'z-o'zini namoyon qiluvchilar boshqalar tomonidan hissiy jihatdan barqaror, ijtimoiy jihatdan kirishuvchan va ta'sirchan shaxslar sifatida baholanishgan (Dufner, Denissen, Sediilides, Van Zalk Meeus va Van Aken, 2013). Va nihoyat, amerikalik kollej talabalari orasida o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, o'z-o'zini hurmat qilish va o'z-o'zini oshkor qilish darajasi yuqori bo'lgan talabalar o'zlarining xususiyatlariga mos keluvchi juftlarni izlashadi. Boshqacha qilib aytganda, o'z-o'zini namoyon qiluvchilar o'zlarini qanchalik buyuk deb hisoblasalar, shunday darajadagi juft izlashadi (Brown, Brown va Kovatch, 2013).

Yaqinda shaxs bo'yicha tadqiqotlarda turli madaniy farqlarning o'rni xususida katta yutuqlarga erishildi. Biroq, shunday bo'lsa-da, Afrika va Janubiy Amerika mamlakatlarida shaxs haqida tadqiqotlar ingliz tilida

so‘zlashuvchi mamlakatlarda yoki ko‘plab Yevropa va Osiyo davlatlaridagi tadqiqotlarga nisbatan kamroq olib borilganligi ma’lum. Shuningdek, ushbu aholi o‘rtasida olib borilgan ko‘pgina tadqiqotlar ingliz tiliga tarjima qilinmagan.

Madaniyatlararo shaxs tadqiqotlarining qo‘llanilishini cheklovchi yana bir muammo – tadqiqotlarning aksariyati amerikalik kollej talabalari ishtirokida o‘tkazilishi. Ushbu kitobning maqsadlaridan biri – tadqiqot natijalarini turli xil va mahalliy aholi tanlovi asosida yoritishdir. Bu yerda 40 dan ortiq turli davlatlardan, har xil yosh guruhlari, madaniyatlar, dinlar va etnik kelib chiqishlardan olingan tadqiqot natijalari keltiriladi. Biz faqat oq tanli amerikalik kollej talabalari shaxs xususiyatlarini emas, balki kengroq doiradagi shaxsiyatlarni ko‘rib chiqamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Fischer, R., & Boer, D. (2011). What is more important for national well-being: Money or autonomy? A meta-analysis of well-being, burnout, and anxiety across 63 societies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 164–184.

Kashima, Y., Kokubo, T., Kashima, E., Boxall, D., Yamaguchi, S., & Macrae, K. (2004). Cultural and self: Are there withinculture differences in self between metropolitan areas and regional cities? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 816–823

Chiao, J., & Blizinsky, K. (2010). Culture–gene coevolution of individualism–collectivism and the serotonin transporter gene. *Proceedings of the Royal Society of Biological Science*, 277, 529–537.

Morling, B., Kitayama, S., & Miyamoto, Y. (2002). Cultural practices emphasize influence in the United States and adjustment in Japan. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 311–323.

Wong, S., Lee, B., Ang, R., Oie, T., & Ng, A. (2009). Personality, health, and coping: A cross-national study. *Cross-Cultural Research*, 43(3), 251–279.

Kanagawa, C., Cross, S. E., & Markus, H. R. (2001). “Who am I?” The cultural psychology of the conceptual self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 90–103.

Dwairy, M., Achoui, M., Abouserie, R., & Farah, A. (2006). Parenting styles, individuation, and mental health of Arab adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37, 262– 272.

Liu, M., & Guo, F. (2010). Parenting practices and their relevance to child behaviors in Canada and China. *European Journal of Personality*, 23(3), 153–182.

Durgel, E., Leyendecker, B., Yagmurlu, B., & Harwood, R. (2009). Sociocultural influences on German and Turkish mothers' long-term socialization goals. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 19, 834–853.

Heine, S., Takata, T., & Lehman, D. R. (2000). Beyond selfpresentation: Evidence for self-criticisms among Japanese. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 71–78.

Heine, S., & Renshaw, K. (2002). Inter-judge agreement, selfenhancement, and liking: Cross-cultural divergences. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 578–587.

Church, A., Katigbak, M., Mazuera, A., Rina, R., Brigida, C., Vargas-Flores, J., et al. (2014). A four-culture study of selfenhancement and adjustment using the social relations model: Do alternative conceptualizations and indices make a difference? *Journal of Personality and Social Psychology*, 106, 997–1014.

Silvera, D., & Seger, C. (2004). Feeling good about ourselves: Unrealistic self-evaluations and their relation to self-esteem in the United States and Norway. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 571–585.

Rodriguez-Mosquera, P. M., Manstead, A. S. R., & Fischer, A. H. (2000). The role of honor-related values in the elicitation, experience, and communication of pride, shame, and anger: Spain and the Netherlands compared. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 833–844.

Brown, M., Brown, J., & Kovatch, A. (2013). Self-enhancement bias in partner choice: My ideal mate is me—only. Paper presented at the American Psychological Association Convention.

ARAPBAYEVA, D. (2024). THE ROLE OF SPECIFIC FEATURES IN MARITAL RELATIONS IN FAMILY STRENGTH. *News of the NUUZ*, 1(1.6.1), 53-55.
<https://doi.org/10.69617/nuuz.v1i1.6.1.3668>

ISAKOVA, M. T. L., & YULDASHEVA, N. S. Z. Q. TAQLID-BILISHNING BOSHLANISHI SIFATIDA. *PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет*, (4), 29-31.

Xolmatov, M. (2024). Diniy bag'rikenglik ijtimoiy-psixologik fenomen sifatida. *Nordic_Press*, 2(0002).

Lutfullayeva, N. X., & Irgasheva, G. S. (2022). Ishsiz yoshlar ruhiyatidagi psixo-emotsional buzilishlar, ularning oqibatlari. *Архив научных исследований*, 2(1).